

IFLINA IZJAVA O OTVORENOM PRISTUPU (razjašnjavanje Iflinog stava i strategije)*

Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija (IFLA) posvećena je principima slobode pristupa informacijama i uverenju da je univerzalan i ravnopravan pristup informacijama od ključnog značaja za socijalno, obrazovno, kulturno, demokratsko i ekonomsko blagostanje pojedinaca, zajednica i organizacija.

Otvoreni pristup je ustaljeni termin za koncept, pokret i poslovni model čiji je cilj obezbeđivanje slobodnog pristupa i ponovnog korišćenja naučnih sadržaja u formi istraživačkih članaka, monografija, podataka i srodnih vrsta građe. Otvoreni pristup to omogućava zamenom sadašnjih, ustaljenih poslovnih modela, u kojima pretplatnik plaća izdanje nakon objavljivanja, modelom u kojem se čitaocima ili njihovim institucijama pristup ne naplaćuje. Prema tome, otvoreni pristup je ključna tema Iflinog informacione strategije.

Definisanje otvorenog pristupa

Ifla je, najpre, potpisala Berlinsku deklaraciju o otvorenom pristupu naučnom znanju. Ifla se pridržava definicije otvorenog pristupa iz Berlinske deklaracije i koristiće je u komunikaciji sa javnošću i različitim organizacijama.**

Snažan naglasak na pitanju pristupa

Ifla uvažava da, osim otvorenog pristupa, postoji još nekoliko važnih ciljeva koji se odnose na razvoj sistema naučne i akademske komunikacije, kao što su:

- sprovođenje sistema stroge kontrole naučnog kvaliteta;
- obezbeđivanje dugotrajnog očuvanja istraživačkih informacija;
- očuvanje necenzurisanosti;
- pružanje usluga koje su efikasne i korisnički orijentisane;
- promovisanje aktivnosti koje podržavaju informacionu pismenost;
- širenje protoka informacija i neophodne infrastrukture koja je osnov za što veći pristup informacijama.

Postoji pozitivna sinergija između promovisanja otvorenog pristupa i ostvarivanja ostalih ključnih ciljeva, pa Ifla podržava mnogobrojne aktivnosti koje se na njih odnose. Međutim, to nije isto što i otvoreni pristup, u smislu u kojem je on ovde definisan, niti od njega zavisi. Ifla će promovisati otvoreni pristup, sa snažnim naglaskom na pitanju pristupa.

Trenutni model ne garantuje pristup i nije održiv

Kako se brzina i količina objavljenih istraživanja, u različitim oblicima, brzo povećavaju, trenutni dominantni model naučne komunikacije – preko pretplate na naučne časopise – teško je održiv i ne funkcioniše u interesu šire zajednice. Cena naučnih časopisa raste velikom brzinom, bez jasnog i ujednačenog odnosa između cene, kvaliteta i uticaja. Čak i najbogatija

istraživačka biblioteka ne može da priušti kupovinu svih sadržaja koje potražuju njen fakultet i studenti.

Situacija je još teža u manjim fakultetima i univerzitetima, a uglavnom je neprihvatljiva u institucijama zemalja u razvoju, sa strogo ograničenim budžetima ili bez budžeta. Postojeće razvojne inicijative, u određenoj meri, nadoknađuju nedostatak pristupa bitnim informacijama, ali one zavise od odluka izdavača koje se donose jednostrano.

Među glavnim učesnicima raste nezadovoljstvo. Autori su zabrinuti, jer njihovi radovi nisu dostupni svim kolegama, ne uspeavaju da postignu opšte priznanje kojem teže i često nastavljaju, čak i nepotrebno, da prenose autorska prava, čime se ograničava korišćenje i kontinuirana upotreba njihovih dela. Čitaoci ne mogu da pristupe svoj naučnoj literaturi koja im je potrebna, zbog čega njihove istraživačke aktivnosti mogu da budu manje efikasne. Društvo u celini pati zbog neefikasnih kanala komunikacije koji sprečavaju inovacije i razvoj. Široka rasprostranjenost razmene istraživačkih rezultata suštinska je komponenta državnog ulaganja u nauku. Brža i rasprostranjenija razmena znanja podstiče unapređenje nauke, a to se javnosti vraća u vidu zdravstvenih, ekonomskih i socijalnih boljitaka. Ne čudi što su bibliotekari među najglasnijim zagovornicima otvorenog pristupa.

Prednosti otvorenog pristupa

Omogućavanje pristupa istraživanjima i istraživačkim rezultatima bez finansijskih, pravnih i tehničkih prepreka ima značajnih prednosti. Istraživači su na dobitku zbog povećane vidljivosti, iskorišćenosti i uticaja njihovih dela. Otvoreni pristup doprinosi boljoj uočljivosti istraživačkih kapaciteta institucija, a izdavačima donosi najbolju moguću vidljivost, povećava čitanost i uticaj sadržaja; time se za istraživanje obezbeđuju daleko bolji uslovi. Otvoreni pristup unapređuje protok znanja u najširem smislu.

Otvoreni pristup i promena uloge biblioteka

Zahvaljujući svojoj stručnosti i uspostavljanju infrastrukture, biblioteke igraju suštinsku ulogu u razvoju otvorenog pristupa, u stvaranju korisnički orijentisanih, visoko kvalitetnih usluga, kao i u obezbeđivanju dugoročnog pristupa. Bibliotekari su podržali otvoreni pristup potpisivanjem inicijativa i peticija. Poučili su nastavno osoblje i administratore o razvojnom okruženju naučne komunikacije. Biblioteke su se udružile sa nastavnim osobljem i menadžerima istraživanja radi uspostavljanja otvorenih repozitorijuma, kako bi se nastavnim osoblju i studentima omogućilo da tamo pohranjuju rezultate svojih istraživanja. Bibliotekari su podržali uređivanje i razmenu istraživačkih podataka. Pomogli su izdavačima stručne literature u objavljivanju časopisa i knjiga o otvorenom pristupu i saradivali su sa nastavnim osobljem u stvaranju pristupačnih obrazovnih izvora putem kojih se obezbeđuje kvalitet digitalnog sadržaja, njegova ponovna upotreba i razmena. Otvoreni pristup je, na taj način, izmenio profil akademskih i istraživačkih biblioteka. Nacionalne biblioteke učestvuju u razvoju nacionalne politike otvorenog pristupa; prema Svetskom izveštaju Ifle za 2010. godinu, većina bibliotekarskih udruženja podržava otvoreni pristup.

Promovisanje otvorenog pristupa u saradnji sa međunarodnim organizacijama

Ifla će saradivati sa međunarodnim organizacijama i forumima, kao što su UN, UNESCO, WHO, WIPO,¹ WSIS² i drugi, na promovisanju i zagovaranju otvorenog pristupa istraživanjima, obrazovnim sadržajima i kulturnom nasleđu, finansiranima iz javnih izvora. Kroz kontakte i saradnju sa ovim organizacijama, Ifla će naglašavati da je otvoreni pristup, u punom smislu tog pojma, neophodan za napredak nauke, za razvoj društva i istinsku društvenu odgovornost. Otvoreni pristup će obezbediti korisnicima željeni pristup, a bibliotekama da ojačaju svoju ulogu, tako unapređujući globalno zdravlje i blagostanje.

Povezivanje sa pokretom otvorenog pristupa

Otvoreni pristup istraživanju, obrazovnim sadržajima i istraživačkim podacima sada je već globalni pokret. Mnoge organizacije rade na postizanju ovog cilja. Ifla će se povezati sa ovim organizacijama, ne kroz ulaganje dodatnih napora, već kroz saradnju.

Ifla će uspostaviti partnerstva i pružiti podršku organizacijama, programima, inicijativama i uslugama koje promovišu otvoreni pristup, kao što su, između ostalih, SPARC³ (SAD/Evropa/Japan), COAR,⁴ OASPA,⁵ *Bioline International* i DOAJ⁶.

Ifla će pripremiti zajedničke izjave sa ovim organizacijama.

Rad sa članicama Ifle

Otvoreni pristup je osnovni princip Strateškog plana Ifle za period od 2010. do 2015. godine, u kome se, na nivou čitave organizacije, usvaja pristup integracije ovog pitanja u Ifline tekuće i predložene aktivnosti.

Ifla će savetovati svoje članice u sledećim aktivnostima:

- u promovisanju otvorenog pristupa unutar nacionalnih politika;
- u podsticanju članova biblioteka da promovišu otvoreni pristup u svojim zajednicama i sprovode mere za povećanje njegovog uticaja;
- u obogaćivanju lokalne i nacionalne informacione infrastrukture radi podsticanja otvorenog pristupa;
- u pružanju pomoći u radu na nacionalnim politikama o otvorenom pristupu znanju, kao i istraživanjima i kulturnom nasleđu, finansiranima iz javnih izvora;
- u podržavanju organizacija, programa, inicijativa i usluga usmerenih ka promociji otvorenog

¹ WIPO (World Intellectual Property Organization) – Svetska organizacija za intelektualnu svojinu.

² WSIS (World Summit on the Information Society) – Svetski samit o informacionom društvu.

³ SPARC (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition) – Koalicija izdavača naučnih publikacija i akademskih resursa.

⁴ COAR (Confederation of Open Access Repositories) – Konfederacija repozitorijuma otvorenog pristupa.

⁵ OASPA (Open Access Scholarly Publishers Association) – Udruženje izdavača naučnih publikacija otvorenog pristupa.

⁶ DOAJ (Directory of Open Access Journals) – Direktorijum časopisa otvorenog pristupa.

pristupa.

U saradnji sa partnerima kao što su SPARC, EIFL⁷ i LIBER,⁸ Ifla će, za svoje članice, obezbediti promotivni materijal i praktična uputstva u skladu sa preporukama.

Pristup Iflinim izdanjima biće otvoren

Ifla će razviti tranzicioni plan u kome će navesti korake koje treba preduzeti kako bi se omogućio otvoreni pristup njenim izdanjima.

Podržao Upravni odbor Ifle, 18. aprila 2011. godine.

* Rezolucijom Generalne skupštine Ifle, održane 14. avgusta 2010. godine, zatraženo je da Ifla definiše svoj stav prema otvorenom pristupu i da razvije strategiju delovanja. Stručni odbor je ovaj zadatak poverio Radnoj grupi predsednika za otvoreni pristup.

**** „Definisanje doprinosa otvorenom pristupu**

Ustanovljavanje otvorenog pristupa kao svrsishodnog postupka, u idealnim uslovima, zahteva aktivnu posvećenost svakog pojedinačnog stvaraoca naučnog znanja i imaoaca kulturnog nasleđa. Doprinos otvorenom pristupu podrazumeva originalne naučne rezultate, neobrađene podatke i metapodatke, izvorne materijale, digitalne prikaze slikovnih i grafičkih materijala, kao i naučni multimedijalni materijal.

Doprinos otvorenom pristupu mora da zadovolji dva uslova:

1. autori i nosioci prava na takav doprinos jamče svim korisnicima, slobodno, neopozivo i globalno pravo na pristup, kao i dozvolu da umnože, koriste, distribuiraju, prenose i javno prikazuju njihova dela i da stvaraju i distribuiraju izvedena dela u bilo kom digitalnom obliku, za bilo koju odgovornu namenu, pod uslovom jasnog pripisivanja autorstva (standardi zajednice će nastaviti da obezbeđuju mehanizam za primenu pravilnog pripisivanja autorstva i odgovornu upotrebu objavljenih dela, što i sada čine), kao i pravo na izradu manjeg broja štampanih primeraka za ličnu upotrebu;
2. potpune verzije dela i svih pratećih materijala, uključujući gorenavedenu dozvolu, pohranjuju se u elektronskom obliku (a time i objavljuju) bar u jednom repozitorijumu, uz korišćenje odgovarajućih tehničkih standarda (kao što je protokol otvorene arhive) koje podržava i održava neka akademska institucija, naučno društvo, državna agencija ili druga afirmisana organizacija koja nastoji da omogući otvoreni pristup, neograničenu distribuciju, interoperabilnost i dugoročno arhiviranje.“

*Prevela s engleskog i napomene dala
Jelena Marković*

⁷ EIFL (Electronic Information for Libraries) – Elektronske informacije za biblioteke.

⁸ LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche) – Liga evropskih istraživačkih biblioteka.